https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.1

УДК 340.12 UDC

ГАРМОНІЯ ПРАВ КОЖНОГО – УМОВА СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЛЯ ВСІХ: ІДЕЙНІ ЗАСАДИ НОВОЇ ФІЛОСОФІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА

HARMONY OF EVERYONE'S RIGHTS – A PRECONDITION OF JUSTICE FOR ALL: THE CONCEPTIVE FOUNDATIONS OF A NEW PRIVATE LAW PHILOSOPHY

Олександр КРУПЧАН

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, директор

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

Krupchan, Oleksandr

Doctor of Law Sciences, Professor, Full Member (Academician) of the NALS of Ukraine, Director

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0000-0002-3701-5658

Олександр ГАЙДУЛІН

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

Gaydulin, Olexander

Doctor of Law, Professor, Main Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0000-0002-1269-7007

У статті пропонується для обговорення одне з можливих бачень філософії приватного права, бо розвиток цього самостійного напряму філософсько-правової думки є вкрай необхідним.

Зроблено висновки про ступінь теоретичної розробленості проблеми. У статті зазначено, що розвиток цієї філософської системи відбувається лише з кінця XX століття. Відтоді дискусії навколо теоретичних проблем закріпили сучасний образ філософії приватного права. Приватне право набуло значного вдосконалення філософського осмислення в останні роки.

Автори статті дотримуються тієї точки зору, що філософія приватного права є складовою юриспруденції, яка досліджує природу приватного права, особливо в його відношенні до індивідуальних прав та інтересів, а також практики їх реалізації.

The article proposes for discussion one of the possible visions of the philosophy of private law, because the development of this independent direction of philosophical thought is extremely necessary.

Conclusions are made about the degree of theoretical elaboration of the problem. The article states that development of this philosophical system has only occurred since the end of the twentieth century. From then on, the discussions surrounding the theoretical problems have consolidated the current image of the philosophy of private law. Philosophical reflection on private law has gained significant sophistication in recent years.

The authors of the article take the view that philosophy of private law is a branch of jurisprudence that studies the nature of private law, especially in its relation to individual rights and interests and the practice of their implementation.

Саме тому філософія приватного права перш за все має на меті відрізнити приватне право від іншої підсистеми норм права, таких як позитивні норми публічного права.

Не відмовляючись від того, що право є цілісним соціальним явищем, необхідно визнати – питання відмінності між приватним правом і публічним правом є визначальним для філософії приватного права, а отже, варто окреслити межі між обома сферами.

Філософія приватного права досліджує важливі теоретичні правові питання та пов'язує теорію з ухваленням судових рішень у сфері приватного права. І у цьому сенсі це не лише філософія права, а й правова філософія, якою керуються судді у процесі суддівської дискреції.

За результатами цього дослідження запропоновано звернути увагу на п'ять найважливіших концептуальних аспектів, які стосуються таких питань:

1. Розмежування філософії приватного права та філософії публічного права, які є відокремленими філософськими системами, що мають власні об'єкти і предмети.

2. Визнання філософії приватного права провідною системою щодо філософії публічного права і найбільш істотною теорією щодо загальної філософії права.

3. Констатації у приватного права специфічної, відмінної від публічного права, онтології. Суть такої онтології полягає у прямому, генетичного зв'язку між первісними суб'єктивними правами і похідними від них нормами об'єктивного права.

4. Гіпотеза про те, що приватне право має принципово своєрідну діалектику реалізації правових норм, де все більше значення набуває не державне регулювання, а саморегулювання. Це обумовлює формування унікальної системи практичної правової філософії, що обґрунтовує механізм суддівської дискреції і є характерної лише для приватного права.

5. Апробація висновку про те, що приватне право має переважно конвенційну (гармонійну), а не статусну (змагальну) природу у сучасну епоху.

So, that's why the philosophy of private law primarily aims to distinguish private law from another subsystem of legal norms, such as the positive norms of public law.

The question of the distinction between private law and public law is a determining concern for the philosophy of private law, and therefore the borders between both areas must be determined.

Philosophy of private law explores important theoretical legal issues and relates the theory to judicial decision-making in area of private law. And in this sense, it is not only a philosophy of law, but also a legal philosophy that guides judges in the process of judicial discretion.

Based on the results of this study, it is proposed to pay attention to five most important conceptual aspects that relate to the following issues:

1. Distinguishing between the philosophy of private law and the philosophy of public law, which are separate philosophical systems that have their own objects and subjects.

2. Recognition of the philosophy of private law as the leading system for the philosophy of public law and the most essential theory for the general philosophy of law.

3. Establishing a specific ontology in private law, different from public law. The essence of such an ontology lies in the direct, genetic connection between original subjective rights and the norms of objective law derived from them.

4. The hypothesis that private law has a fundamentally unique dialectic of the implementation of legal norms, where self-regulation, rather than state regulation, is gaining increasing importance. This leads to the formation of a unique system of practical legal philosophy that justifies the mechanism of judicial discretion and is characteristic only of private law.

5. Approbation of the conclusion that private law is predominantly of a conventional (harmonious) rather than a status (competitive) nature in the modern era.

This article specifically explores the concept of law as a harmony of subjective

У цій статті спеціально досліджено концепт права як гармонії суб'єктивних прав та інтересів. Також вивчається роль філософського дискурсу щодо європеїзації приватного права.

Співавтори репрезентують філософську теорію приватного права у тезисній та дискусійній формі. Тому вони чекають на відповідну реакцію юридичної спільноти.

Ключові слова: філософія права, правова філософія, філософія приватного права, філософія публічного права, суб'єктивні права, об'єктивне право, судова дискреція, соціальна гармонія

rights and interests. The role of philosophical discourse regarding the Europeanization of private law are examined too.

Co-authors presents the philosophical theory of private law in a thesis and discussion form. Therefore, they are waiting for an appropriate response from the legal community.

Keywords: philosophy of law, legal philosophy, philosophy of private law, philosophy of public law, subjective rights, objective law, judicial discretion, social harmony

Ця публікація є однією з багатьох у такій популярній сфері правознавства, якою є філософія права. Вона є затребуваною не лише у професійних філософів, а й у різних категорій науковців не зважаючи на те, що у багатьох сенсах вона є альтернативною формою пізнання щодо правової науки. Автори переважно скромно, а іноді й провокаційно, пропонують для обговорення своє бачення основних вихідних засад філософії приватного права, бо вважають вкрай необхідним розроблення цього напряму філософсько-правової думки, яка гідна бути самостійною, і у певних смислах, самодостатньою філософською системою.

У зв'язку з цим необхідно пояснити вихідну методологічну позицію цього дослідження, яка виходить з того, що філософія по багатьох параметрах кардинально відрізняється від науки. Головні такі розбіжності пролягають у координатах: суб'єктивної або об'єктивної налаштованості, логічної або емпіричної доказовості, переважної розсудливості вчених та тенденційної аксіологічності філософів [1, с. 38 –52].

Отже філософія є не позитивним науковим знанням, а особливою формою самореалізації людини, «бо мати власну філософію – це невід'ємне природне право кожної людини, а вибір способу філософствування – прояв фундаментальної свободи думки та совісті» [2, с. 9, 23]. Однак це жодним чином не заперечує надзвичайну методологічну значущість філософії для науки, що власне і обумовлює необхідність даного дослідження.

Така актуалізована властивість філософствування як його персоналізованість переконливо виправдовує вражаючий масштаб залученості вітчизняних вчених до правового напряму філософських досліджень. І це не дивно, бо не лише правова дійсність приваблює професійних філософів, а і будь-яка науково-правова тематика неминуче виводить на найвищий, філософський рівень узагальнення. Таким чином поряд з істотними розбіжностями обумовлюється і системна єдність науки і філософії. Так поряд з такими провідними філософами права, як Козловський А. А., Козюбра М. І., Костицький М. В., до вітчизняних дослідників, які за часи незалежної України різною мірою вивчали філософсько-правову проблематику. слід віднести таких юристів та філософів як: Бабкін В. Д., Балинська О. М., Бандура О. О., Баумейстер А.О., Бачинін В. А., Бєлов Д. М., Біленчук П. Д., Братасюк В. М., Братасюк М. Г., Бублик С.А., Вовк В. М., Гаврилюк Р. О., Ганьба О. Б., Гвоздік О. І., Головатий С. П., Горобець К. В., Григоренко Є. І., Грицаєнко Л. Л., Громовчук М.В., Гуренко-Вайцман М. М., Гусарєв С. Д., Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Дудченко В. В., Жданенко С. Б., Жоль К. К., Журавський В.С., Заінчковський М.Л., Зборовська Л. А., Капустіна Н. Б., Качур В. О., Крисюк Ю. П., Кравець В. М., Кузнєцов В. І., Луцький І. М., Максімов С. І., Мандрагеля В. А., Маноха О. Є., Марченко О. В., Мащенко С. Т., Меленко С. Г., Мережко О. О., Мірошніченко В. І., Огороднюк І. В., Олексюк М. М., Островська Б. В., Павлишин О. В., Панов М. І., Патей-Братасюк М. Г., Передерій О. С., Плавич В. П.,

Попсуєнко Л. О., Пролєєв С. В., Рабінович П. М., Рабінович С. П., Сємко М. О., Симон Ю. С., Сировацький В.І., Сливка С. С., Тімуш І. С., Токарська А. С., Тищик Б. Й., Тихоміров О. Д., Фальковський А. О., Фурса С. Я., Фурса Є. І., Цимбалюк М. М., Цуркан-Сайфуліна Ю. В., Чернєй В. В., Чижевський Д. І., Чміль Б.Ф., Шаблевська І. Ю., Шмоткін О. В., Ященко В. А. і багато-багато інших дослідників. Однак як це не дивно, але жодного монографічного дослідження присвяченого саме філософії приватного права в нашій країні поки ще не вийшло. Не знайшла свого докладного відображення філософська проблематика приватного права і в академічному виданні Великої української юридичної енциклопедії Т.2 Філософія права [3]. З певними застереженнями дотичною до такої проблематики можна віднести статтю «Філософія цивільного права», наведену у цьому томі. Такою необхідною доктринальною клаузулою є попередження про те, що поняття «цивільне право» у порівнянні з «приватним правом» є більш вузьким і має явне історико-правове забарвлення, бо пов'язане виключно з романо-германською культурно-правовою традицією. Тому у цій публікації скоріше викладений нарис історіософії цивільного права ніж концепт філософської системи приватного права, про яку власне й ідеться у нашій статті [3, с. 995–1000]. Доречи подібне «романо-центричне» зведення філософії приватного права до філософії цивільного права притаманне і російській філософсько-правовій традиції, наполеглива експансія якої у сферу міжнародного наукового дискурсу спостерігається останнім часом [4].

У зв'язку з цим, слід зауважити, що чим більш стійка загальна тенденція, тим цікавіші спроби відхилення від генеральної лінії, що експонується. У цьому сенсі поряд з Ткаченком О. В., автором згаданої нами енциклопедичної статті, окремо слід вказати роботи Мережка О.О. з філософії міжнародного приватного права і безумовно наробок Харитонова Є. О. та Харитонової О. І., які підготували фундаментальну багатотомну працю «Приватне право як концепт» (2018–2023 рр.), яка по праву може вважатися наріжною у фундаменті нового напряму вітчизняних досліджень – філософії приватного права.

Принципова інша ситуація склалася у західній філософсько-правовій традиції, в рамках якої філософія приватного права (Philosophy of Private Law) нарешті склалася як сталий напрям досліджень, тривалий процес генезису якого завершився лише на при кінці XX ст..

Найдавнішу традицію досліджень у сфері філософії приватного права має німецька юриспруденція, яка представлена роботами таких вчених як: Adolf Reinach (1913), Franz Wieacker (1952), Reinhard Zimmermann (1996), Thilo Kuntz (2024), Johanna Croon-Gestefeld (2024) Lorenz Kähler (2024), а також французської філософія права, яка бере свій початок з творчості Léon Duguit (1912) та італійська школа правової філософія, заснована Gioele Solari (1940, 1959).

Найбільше репрезентовані сучасні дослідження з Philosophy of Private Law в англо-американському правовому дискурсі. Щоправда, це частково обумовлено обмеженим використанням поняття Civil Law у цій культурній традиції. Однак найбільш істотним є насторожене ставлення англійських правників до амбіцій публічного права домінувати над правом приватним. Серед останніх робіт слід виокремити праці таких вчених як: Jules L. Coleman (1994), Benjamin C. Zipursky (2004, 2024), Peter Cane (2005);. James Gordley (2006) William N. Lucy (2006), Michael Bryan (2007), Thilo Kuntz (2023), Paul B. Miller (2023), Lisa Van Alstyne (2023-2024), John C. P. Goldber g (2024), Paul B. Miller (2024), Andrew S. Gold (2024), Kevin Tobia (2024). Таким, що найчастіше цитується в англомовній літературі слід визнати монографічне дослідження Вільяма Люсі (William N. Lucy), професора права в Даремському центрі етики і права в галузі природничих наук (CELLS) (Дарем, Велика Британія).

Помітними є зусилля у цьому напрямку з боку іспаномовних дослідників Esteban Pereira-Fredes (2017, 2018, 2023) та Diego M. Papayannis (2018). Останнім часом розгорнуто дослідження філософії приватного права в Польщі: Adam Doliwa, Katarzyna Doliwa (2023).

Наведені тут «братські» переліки авторів, що філософствують навколо права, далеко не повні, але невипадкові, бо до них увійшли ті вчені, праці яких співавтори даної публікації особисто опрацювали на підготовчому етапі дослідження.

Узагальнення цих світоглядних позицій та окремих думок дозволило сформулювати п'ять груп аргументів, якими ускладнюється доцільність і можливість виокремлення цілісного вчення філософії приватного права.

1. Проблематика розмежування філософії приватного права та філософії публічного права, які є відокремленими філософськими системами, що мають власні об'єкти і предмети. Фундаментальний характер цієї групи проблем потребує найбільш докладного мотивування.

Визначальним для інституалізації філософії приватного права є виокремлення її власних об'єкту і предмету з предметної галузі загальної філософії права. Саме такий підхід реалізував автор першої системної філософії права Ґ. В. Ф. Гегель (G. W. F. Hegel), який розпочинає свою класичну працю з того, шо констатує: «Предметом філософського правознавства є ідея права, поняття права і його здійснення» [6, с. 17]. По суті це змушує нас зробити принциповий вибір між тим, що ми маємо обрати у якості такого абсолюту приватне право чи публічне право, бо ідеї кожного з цих масивів права є принципово контраверсійними.

Найбільш заяложений контраргумент проти фокусування предмету філософії права саме на приватному праві полягає в тому, що філософствування – це завжди граничні розумові узагальнення, тому об'єкт системної філософії права має бути найбільш широким – тобто право в цілому, а ні якась його підсистема чи галузь.

Насправді, як ми вже відмічали, сучасні вітчизняні дослідження у цій сфері наочно демонструють м'яко кажучи половинчастість філософсько-правової систематики, яка дуже схожа на банальну тенденційність її авторів.

Зверніть увагу на найбільш поширену риторику вітчизняного філософсько-правового дискурсу. Чому ми так охоче розгортаємо мудрування навколо «філософеми» державного примусу, а не, на приклад, запускаємо філософські рефлексії на рівень орбіт «аксіосфери» індивідуальної свободи? Щоправда, не буде несподіваним відкриттям той факт, що обидва ці предмети певним чином об'єктивно пов'язані між собою і за умови чесного і неупередженого дослідження мають вивести одне на одне. Дивує інше – з яких причин вибір вихідної пізнавальної позиції здійснюється саме у координатах публічного права?

Так наскільки ж ми тоді методологічно послідовні? Чому зазіхаючи на філософію права в цілому, ми все ж таки постійно з'їжджаємо лише на одну колею державно-вольового примусу, закріпленого у позитивних нормах переважно публічного права і мов би не помічаємо другого, приватно-правового, шляху, що виводить з цього перехрестя праворозуміння та правового цілепокладання у принципово інший бік? Дійсно досить живуча м'язова пам'ять сформована в похмурі, безальтернативні часи нашого важкого дитинства, в який намертво відкарбована горезвісна фраза ватажка світового пролетаріату: «Ми нічого „приватного“ не визнаємо, для нас все в галузі господарства є публічно правовим, а не „приватним“»! Дякуємо Богові, бо за більш тривалим офіційним пануванням такої ідеологеми наш Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва просто не зміг би існувати, хоча би через те, що назва установи завжди пов'язана з головними напрямами її діяльності.

Не будемо викривати ідеологічно-ретроградних «відьом та відьмаків», бо пам'ятаймо – щирий слідчий іноді може вийти на самого себе. Спробуємо виявити найбільш принципові розбіжності між публічним та приватним правом, що обумовлюють об'єктивні підстави розрізнення філософських систем цих двох базових масивів права.

Принципові – значить ті, що пов'язані із певними принципами права. Отже найбільш переконливим є підхід до розмежування публічного та приватного права на основі різних загальних принципів права. Наприклад український законодавець у статті 1 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року виокремлює цивільні відносини, які є класичними приватноправовими. До них належать особисті немайнові та майнові відносини, засновані на таких принципах: «юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників». До цих принципів з певними застереженнями можна додати й принципи, наведені у ст. 3. Загальні засади цивільного законодавства. Не заперечуючи по суті посилання на ці принципи як кваліфікуючі, пропонуємо розставити дещо інші інші акценти.

Так серед усіх підстав розрізнення публічного та приватного права виокремлюються:

(a). За головною віссю розмежування за предметом правового регулювання – відповідно принципи правової нерівності (публічне право) та рівності (приватне право);

(b). За переважними методами правового регулювання – відповідно імперативний (публічне право) та диспозитивний (приватне право), крайньою формою якого є дискреційний метод або метод саморегулювання;

(c). За характером правових приписів – відповідно заборонний публічно-правовий («робіть тільки те, що закріплено в законі») та дозвільний приватноправовий принцип («робіть усе, що не заборонено в законі) [2, с. 229].

Вбачається, що беручи до уваги стратегію «практичного перевороту» (М. І. Козюбра) у сучасній вітчизняній філософії права найбільш принципова відмінність між приватним та публічним правом об'єктивно пролягає саме у площині правореалізації.

2. Питання визнання філософії приватного права провідною системою щодо філософії публічного права і найбільш істотною теорією щодо загальної філософії права. Як свідчать авторитетні мислителі масиви приватного права і права публічного не просто відокремлені між собою, їхні філософські доктрини знаходяться у певних ієрархічних відносинах.

Так свого часу відомий французький вчений-компаративіст Рене Давид (René David) довів, що історично теорії приватного права є первісними щодо доктрини публічного права. Якщо приватне право створювалося цивілістичною наукою і нею ж розвивається, то академічним юристам тривалий час займатися «публічним правом здавалося марним і водночас небезпечним» бо публічне право завжди перебувало під контролем державної влади. Саме цим пояснюється те, що національні системи публічного права склалися в Європі лише після XVIII ст., і саме цивілісти їх розробляли за образом і подобою класичної теорії приватного права [6, с. 49, 60]. Політична ж воля має принципово іншу логіку, ніж наукове мислення, її вектор коливається залежно від зміни пріоритетів державної правової політики передусім у визначенні меж державно-адміністративного втручання виконавчої влади у сферу правового регулювання [7, с. 23 –25].

Останнім часом у західній юриспруденції надзвичайно актуалізується теоретичні питання виявлення перспектив розмежування приватного і публічного права та їх конструктивного зв'язку [8].

При цьому вирішальна роль у переосмисленні кордонів між приватним правом і публічним правом відводиться саме філософським дослідженням у приватноправовій сфері [9].

Отже вбачається, що питання про розмежування приватного і публічного права є визначальною турботою для філософія приватного права, а отже, саме тому кордони між обома областями були часто переглянуті [10].

Дійсно, дуалістичні філософські системи концептуально непослідовні і страждають на певну методологічну «косоокість». Тому філософія права має ґрунтуватися не на «міждисциплінарній філософеми» [11], а на цілісній парадигмі саме приватного права, бо загальні теорії більш складних систем завжди є ключовими для з'ясування сутності систем простіших.

3. Проблема констатації у приватного права специфічної, відмінної від публічного права, онтології. Суть такої онтології полягає у прямому, генетичного зв'язку між первісними суб'єктивними правами і похідними від них нормами об'єктивного права.

Якщо «приватне право» та «публічне право» розглядати як альтернативні філософські версії матеріально цілісної сфери правовідносин, контроверсійність яких обумовлена не лише суб'єкт-об'єктним складом тих відносин, що обираються у якості предмета правового регулювання. Таким головним, найістотнішим критерієм є правовий режим об'єктів цих відносин, або порядок допуску різних суб'єктів до цих об'єктів, який будується на принципах відповідно статусної рівності або нерівності цих суб'єктів [12, с. 37–41]. У цьому світлі стає зрозумілим головне смислове призначення виокремлення цих паралельних масивів права – служити концептуальною підставою віднесення певних правовідносин до відання відповідної юрисдикції або визначення предметної підсудності певної справи [7, с. 25].

Отже принципова відміна публічних відносин від приватних полягає в тому, що витоки останніх приховані не «у волі пануючого класу» як офіційно заявлено теоретиками держави і права джерела змісту перших, а у відносинах між живими людьми, подібно до того як корисні копалини «закопані» у незбагаченій руді. Ці відносини власне і є проявом «еманації волі Народу», але без підміни такої колективної волі особистим свавіллям найвищого правителя. Онтологічно приватне право – це «живе право» Є. Ерліха, «те, чого сторони дотримуються в реальному житті» [13, с. 9]. І хоча «живе право» (природне право) і «діюче право» (позитивне право) різняться, але саме перше визначає друге, бо саме «живе право» знаходиться у підґрунті організації державного, суспільного, економічного життя [13, с. 10]. Це означає, що, в основі своїй юснатуралістичне, приватне право надає переважно позитивному публічному праву певне морально-правове виправдання і цим забезпечує його справедливість та дійовість.

Однак такий вплив може відбутися на постійній основі, лише якщо буде сформована нова філософська, приватноправова по суті, парадигма. Тільки вона може забезпечити справжній переворот в праворозумінні, який насправді буде реверсом від горезвісної максими зверхності публічного права над приватним і поверненням до витоків класичного римського приватного права, яке було переважно прецедентним. Як всім відомо таке верховенство публічного закону над приватним правом було запроваджено на основі принципу загальної користі візантійським імператором Юстиніаном і полягав у тому, що «загальна користь має переваги перед договорами приватних осіб» (utilitas publica praeferenda est privatorum contractibus) [14, с. 431].

4. Перевірка гіпотези про те, що приватне право має принципово своєрідну діалектику реалізації правових норм, де все більше значення набуває не державне регулювання, а саморегулювання.

Надзвичайно важливим у розмежуванні приватного і публічного права є принципові розбіжності реалізації норм цих двох правових масивів.

Якщо в публічному праві загальновизнаним є монополія державно-правового регулювання, то в приватному праві спостерігається стійкий тренд на розширення сфери саморегулювання як регулюючий вплив на суспільні відносин у певній сфері саме через самостійне, на власний розсуд визначення правил, стандартів та принципів відповідної діяльності. При цьому найістотнішим аспектом саморегулювання визначається «установлення певних правил для учасників визначеного сегмента ринку, включаючи санкції за порушення цих правил, механізми вирішення конфліктів між учасниками ринку ...». Саме з цією метою «ними створюються спеціальні організаційні структури – саморегулівні організації, яким надаються певні повноваження, за допомогою реалізації яких здійснюється саморегулювання в тій або іншій сфері підприємництва» [15].

Як виявилося найбільш продуктивним для концептуалізації саморегулювання є осмислення нормотворчої практики саморегулівних організацій у сфері арбітража [16; 17]..

Такі саморегулівні тенденції обумовлюють необхідність формування унікальної системи практичної правової філософії, що обґрунтовує не тільки самоврядну нормотворчість, а й механізм суддівської дискреції, що є характерним лише для приватного права.

У зв’язку з цим варто звернути увагу на те, що в західній філософії досить часто використовуються два схожих терміни philosophy of law та legal philosophy, які у вітчизняній традиції перекладаються дещо по-різному - як філософія права та правова філософія, однак зазвичай в однаковому значенні [2, с. 40–42].

Насправді в англомовному правовому дискурсі філософія права і правова філософія розмежовуються саме за ознакою праксеологічності. Так сучасний іспанський вчений Хесус Вега (Jesús Vega) переконаний в тому, що ці терміни далеко не тотожні. Якщо, на його думку, philosophy of law має зміст philosophers’ legal philosophy (правової філософії філософів), то legal philosophy в його власному смислі – це jurists’ legal philosophy (правової філософії, створеної юристами і для юристів) [18, с. 29].

Узагальнюючи різні дефініції правової філософії, варто дати перевагу змісту найбільш

поширеному саме в американському дискурсі і побудувати визначення legal philosophy як особливої галузі юриспруденції або практичної філософії, що забезпечує визначення граничних засад правореалізації, застосування звичаєвих норм та тлумачення оціночних понять суб'єктами правореалізації (головним чином судами та арбітражами) [19].

До саме такого сенсу наближається використання цього терміну видатним українським теоретиком права і суддею Конституційного Суду України у відставці, М. І. Козюброю у його новаторській монографії «Практична філософія права» [20]. Хоча він принципово не розмежовує філософію приватного права і філософію публічного права, але його висновки про праксеологічгість правової філософії найкраще підтверджується саме на цивілістичному матеріалі.

І це не випадково, бо використання праксеологічної правової філософії як ідейного змісту аналогії права і судової (арбітражної) дискреції є характерним саме для сфери приватного права. Приміром найбільш актуальною проблемою правозастосування, на розв'язанні якої фокусується сучасна філософія приватного права є попередження та далання зловживання правом на основі принципу добросовісності [21]. На нашу думку, це один із найвагоміших аргументів на користь інституалізації філософії приватного права як окремого філософського вчення.

5. Апробація висновку про те, що приватне право має переважно конвенційну (гармонійну), а не статусну (змагальну) природу.

Необхідно підкреслити, що провідний характер приватного права як відокремленого масиву права для всій правовій системі продиктований магістральним трендом соціального розвитку від статусу до контракту. У цьому сенсі дороговказною є висловлювання Генрі Джеймса Самнера Мейна (Sir Henry James Sumner Maine), відомого англійського юриста і вченого-цивіліста, який широко використовував історико-правовий метод дослідження. Зокрема він визначив: «Рух прогресивних суспільств сам по собі був рухом від статусу до контракту» (The movement of the progressive societies has hitherto been a movement from status to contract) [22, с. 182].

Сама ж угода як сутнісне ядро контракту, юридично оформлений консенсус прав та інтересів сторін свідчить про те, що саме соціальна гармонія є стрижневою ідеєю приватного права, його головне цілепокладення.

Ключовими для саме такого праворозуміння з'ясування цієї тези можуть служити результати досить ретельного лінгвістичного аналізу найвідомішого «елегантного визначення права», здійсненого очільником Прокуліанської школи римських юристів Публієм Ювенцієм Цельсом (Publius Iuventius Celsus Titus Aufidius): Ius est ars boni et aequi. Це визначення наведене на самому початку Дигест Юстиніана і саме на нього посилається найбільш цитований у цьому зводі доктринального права Гней Доміцій Ánній Ульпіан (Gnaeus Domitius Annius Ulpianus).

Докладний лінгвістичний аналіз цього визначення здійснив видатний німецький юрист другої половини XIX ст. Валентин Пунчарт (Valentin Puntschart; 1825–1904). Він, як і деякі його попередники, не погодився з перекладом цієї інтенції як «мистецтва доброго і справедливого», оскільки право за такий спосіб зводиться виключно до абстрактної моральності. Пунчарт надає цьому визначенню зовсім іншого змісту. Логіку німецького професора пояснив загальновідомий дореволюційний історик та філософ права М. М. Коркунов (1853–1904): «Він вважає, що слово ars означає тут не мистецтво, а гармонію, згоду, порядок, bonum означає потреби, інтереси, utilia…». Отже, Пунчарт так переклав дефініцію Цельса: «право – це гармонія цивільних інтересів та залагодження їхніх зіткнень» – Die Rechtsordnung ist die harmonische Ordnung der burgerlichen Interessen und des Ausgleichs inres Widerstreites [2, с. 278].

Нині найбільш актуалізованим концепт права як гармонії прав та інтересів виявився в телеології арбітражного розгляду, де однією з провідних засад є принцип арбітрування, який переважно націлює не на вирішення спору на користь лише однієї сторони, а на укладення мирової угоди.

Більш того ідея гармонійності як головної інтенції правосвідомості поступово проникає і в інші, публічні галузі права. У зв'язку з цим досить показовою є філософсько-правова концепція прощення Алана Норрі (Alan W. Norrie) [23], суть якої полягає в тому, що саме через любов як специфічний акт, відбувається становлення як моральної, так і правової парадигми [24 с. 830].

Висновки. Отже формування засад філософії приватного права - це передусім розробка нової парадигми права, у відповідності з якою має бути розроблена нова терміносистема, яка має стати надійним інструментарієм європеїзації цивільного права України [25; 26].

Все це дозволить модернізувати філософсько-правового мислення в нашій країні, яке переживає зараз певну кризу [27]. А долання кризових явищ – завжди відкриває шлях до креативних новацій. Дійсність має стимулювати творчість.

Таким чином, у якості підсумовуючих висновків необхідно зазначити, що співавтори презентують цей нарис загальних вихідних засад філософської теорії приватного права і застосування цієї теорії для розв'язання практичних правових проблем. Ці конструкти не імперативні, а мають тезисну, дискусійну форму. Тому вони чекають на відповідну реакцію юридичної спільноти. Усі конструктивні критичні зауваження будуть покладені у підґрунтя окремого монографічного дослідження, що зараз розгортається на етапі емпіричного дослідження.

Посилання:

1. Козюбра М. І. Практична філософія права: Монографія. Київ : «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 496 с.
2. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння : підруч. для вищ. військ. навч. закл. Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2019. 436 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 1128 с.
4. Anisimov A., Ryzhenkov A. Philosophy of Civil Law. Cambridge Scholars Publishing. 2022. 175 p.
5. Гегель, Ґ. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.
6. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В.А. Туманова. Междунар. отношения, 1999. 400 с.
7. Гайдулін О. О. Інститут інтерпретації (ius interpretatio = law of interpretation) у 2-х т. . Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. Т. 1. 453 с.
8. Adam Doliwa, Katarzyna Doliwa. Axiological and philosophical perspectives of distinguishing private law (against the back-ground of public law) Eastern European Journal of Transnational Relations V.7. N 2. 2023. P. 49-57.
9. John C.P. Goldberg and Benjamin C. Zipursky, The Place of Philosophy in Private Law Scholarship In: Methodology in Private Law Theory. Edited by: Thilo Kuntz and Paul B. Miller, Oxford University Press. 2024. P. 277–298 URL: https://doi.org/10.1093/oso/9780198885306.003.0012
10. Pereira-Fredes, Esteban Philosophy of Private LaW. Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy, M. Sellers, S. Kirste (eds.), Springer Nature B.V. 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-94-007-6730-0_809-1.
11. Сировацький В.І. Міждисциплінарність філософеми в правовому визначенні державного примусу Науковий вісник публічного та приватного права Випуск 6, том 2, 2018. С. 293–297.
12. Майданик Р. А. Цивільне право: загальна частина. Т. 1. Вступ у цивільне право. Київ.: Алерта, 2012. 472 с. С. 37–41.
13. Ерліх Євген. Інститут живого права. Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Випуск 636. Правознавство. С. 5–134.
14. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения): Пер. с чешск. Юрид. лит., 1989. 448 с.
15. Добровольська В. В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні : дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право». Одеса, 2007. 225 с.
16. Перепелинська О. С. Нормотворча діяльність Міжнародної асоціації юристів (МАЮ): досвід сприяння саморегулюванню у сфері міжнародного арбітражу. Юридична Україна. 2025. № 1 С. 69-79;
17. Перепелинська О. С. Нормотворча діяльність королівського інституту арбітрів (CHARTERED INSTITUTE OF ARBITRATORS — CIArb): просування кращих міжнародних стандартів у сфері між-

народного арбітражу. Юридична Україна. 2025. № 1 С. 18–27.

18. Vega, J. Legal philosophy as practical philosophy = La filosofía del Derecho como filosofía práctica / Jesús Vega // 2018, Online since 25 September 2017, connection on 26 March 2018. URL : http://journals.openedition.org/revus/3859 ; DOI : 10.4000/revus.3859.

19. Legal Philosophy / Sites USLegal. URL: https://definitions.uslegal.com/l/legal-philosophy/

20. Козюбра М. І. Практична філософія права: Монографія. Київ : «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 496 с.

21. Шульженко Ф. П., Шаркова І. М., Гайдулін О.О. Морально-правові принципи доброчесності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 428 с.

22. Maine H. J. S. Ancient Law, its connection with the early history of society and its relation to modern ideas, with an introduction and notes by Sir Frederick Pollock. 4th American from the 10th London edition. New York: Henry Holt and Co., 1906 URL: https://oll.libertyfund.org/titles/pollock-ancient-law.

23. Norrie, Alan W. Love and justice : can we flourish without addressing the past? Journal of Critical Realism. 2018. Vol. 17 (1). P. 17–33.

24. Олексюк М.М. Морально-етичні концепти сучасної англо-американської філософсько-правової думки Юридичний науковий електронний журнал № 11/2021 С. 827–830.

25. Крупчан, О. Д., Гайдулін, О. О. На шляху до правової глобалізації та європеїзації правової системи України. Юридична Україна. 2022. № 2. С. 13–17.

26. Крупчан, О. Д., Гайдулін, О. О. Євроінтеграція приватного права: теорія та методологія : монографія. за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка НАПрН України О. Д. Крупчана. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 278 с.

27. Симон Ю. До питання про особливості розвитку сучасної філософії права: криза чи допарадигмальність. European political and law discourse. 2017. V. 4. Issue 5. P. 29–35.

Статтю було подано	02.04.2025	The article was submitted
Статтю було прийнято	15.04.2025	The article was accepted